

DISSERTATIO ACADEMICA,

Exhibens

*Meditationes de natura, origine, & veritate
Axiomatum, imprimis ultimorum princi-
piorum cognitionis humanae.*

QUAM,

CONSENTIENTE AMPL. FAC. PHIL. REG. ACAD. ABOËNSIS,

PUBLICO EXAMINI SUBMITTIT

GABRIEL ISRAEL HARTMAN,

PHILOSOPHIÆ MAGISTER,

RESPONDENTE

NICOLAO ÅKERMAN,

SVIO-GOTHO.

In Auditorio Superiori die III Junii, MDCCCI,

horis a. m. solitis.

ABOË, Typis FRENCKELLIANIS.

INTRODUCTIO.

Constat nos cogitare. Cogitatio vero per se alium non respicit finem, quam cognitionem veri ut a falso discernatur, & boni rectique, ut a pravo. Cognitio autem omnis omni caret pretio, nisi persuasi sumus eam esse veram & rei, de qua agatur, naturæ respondentem. Sed omnis de veritate cognitionis persuasio nititur demonstrationibus aut tacitis, aut expressis. Demonstratio autem non potest existere sine axiomatibus seu principiis ex quibus suam vim persuadendi hauriat. Hoc tam certum habemus, ut omnino nulla cogitatio aut cognitio, cui pretium veritatis aliquo modo tribui possit, inveniatur, quæ a principiis non pendeat. Quod si igitur in omni cogitatione ita insunt axiomata, quæstio illa (a philosophis sæpe proposita, & de qua sæpius est disputatum, quæ vero tamen adhuc recte & satis neque explicata, neque dijudicata est) maximi est pretii: *Ubi fons principiorum cognitionis quærendus & quomodo inde deriventur. Præterea, qua natura, quoque pretio in applicatione sint.* Cum itaque quædam de his rebus cogitationes ad quæstionem illustrandam & dijudicandam pertinentes, mihi in mentem venerint, volui eas oculatiorum maturiori subicere examini.

---

§. I.

Primum, quod esse meum putavi, fuit attente inquirere; & accurate exponere ea, quæ in re, de qua sermo est, sint

) 2 (

certa data & facta. Et cum animum ad rem, summa cum attentione, quæ quidem in mea esset potestate, applicarem, inveni has, a nemine (ut ego quidem judico) sano negatas res, quas exprimere sequentibus enunciationibus placet.

I. Cogitamus, & cognitionem quandam tenemus.

II. Utimur principiis in cogitando & præsertim in conclu-
dendo. a)

a) Quod fit etiam in cogitatione maxime quotidiana & vulgari. Videns enim Amicum, eum alloquor, quia credo scilicet eum non esse alium quam amicum, fretus principio contradictionis. Sic quoque nixus principio causalitatis Amicus ad me se vertit, cum audit sonum meæ allocutionis, non dubitans, quin aliquis, qui hunc sonum edat, adfit.

III. Omne in cognitione certum, cujus participes esse possumus, ex principiis oritur, vel saltem illis adhibitis probatur, & ad altiorem certi gradum, quam hæc principia offerunt non possumus pervenire. b)

b) Sunt quidem, qui judicent, nos experiendo, interveniente nulla ratiocinatione, de natura rerum obyentium certiores fieri; hi vero perpendant necesse est, illam fidem, quam sensuum testimoniis & experientiae præbent, reipsa nisi principio causalitatis. Ab ideis enim, ad res realiter existentes conclusionem facimus, quoniam ideæ sine causis efficientibus extiterere non possunt.

IV. Principia vero, quibus ita uti licet, non sunt nisi Judicia absolute universalis & necessaria, quæ verbis expressa evadunt hujusmodi enunciationes sive axiomata; h. e. talia judicia, quibus mens nostra fidem immediate tribuit, quæque per se videntur nobis tam clara & perspicua, ut omnino nulla dubitatio locum habere possit. Quod vero sic sumatur, volo, ut nos de his judiciis aut principiis ita statuamus, antequam eorum naturam, originem atque usum non vulgari ratione perferutati sumus.

V. Cum

V. Cum autem certum sit, cogitationem semper nisi ejusmodi principiis, quemque concedere etiam oportet, hæc principia aut ante omnem cogitationem in mente existisse, aut una cum illa exsurrexisse. c)

c) Etiam in cogitatis fabulosis insunt axiomata & indicant nempe esse fabulas.

VI. Facile autem apparet, nos ejusmodi judiciis (axiomatibus) revera esse instructos. Nam genera judiciorum universalium sunt evidenter duo: unum scilicet eorum, quæ absolute necessaria non sunt, quorumque exemplum hoc erit: *Homines sunt mortales*; alterum vero eorum, quibus insunt absoluta universalitas atque necessitas, e. gr. *Totum est majus quavis sua parte*.

VII. Sed cum verum sit, demonstrationem quamlibet suam vim persuadendi ex principiis de quibus nunc quæstio mota est, sumere & deducere; perspicuum quoque est, nobis, in fonte principiorum indagando, & pretio eorum æstimando, demonstratione ordinaria & vulgari uti non licere. Quod enim de natura & pretio cujusdam principii demonstramus, nixi illo ipso principio, involvit circulum & nullius est momenti. Via, autem, qua ad cognitionem fontis principiorum naturæque eorum pervenire liceat, non est nisi hæc, ut attente observemus quod conscientia nostra nobis exhibet in his rebus investigandis, evidens & certum.

§. II.

Devia vero cavenda sunt, & adversarium telis privare prudentis est. Quapropter etiam oportet nos, antequam viam propositam securi pergamus, circumspicere conscientiæ campum & vias in errorem ducentes notare, ne in eas incidentes

tes ad metam nunquam pervenire possumus. Quæ devia, quibus fons judiciorum necesariorum & absolute universalium ab homine non insano inquiri potest, & sæpe a multis quæsitus est, sunt, me iudice, hæc quatuor.

- I. Si quæritur fons principiorum istorum in campo *Experientie* aut puræ, aut inductione formatæ.
- II. Si in *Traditione*, ita ut educationis ope inde provenire putentur axiomata.
- III. Opinio, qua, esse *a priori* in mente insita axiomata, statuitur.
- IV. Opinio, qua esse *a priori*, quasi per certas formas insitas præstabilita, existimantur.

Si quæris, quid causæ fuerit, cur Philosophorum alii aham harum viarum, quas negare audeo esse ad finem optatum ducturas, ingressi sint; responsum erit in promptu, si ad eam ratiocinationem, quam sim allaturus, animum adverteris.

Axiomata sunt aliquid. Quod igitur alicunde proveniat necesse est. Fons vero illorum quæri non potest nisi aut intus in animo vel ente cogitante, aut extrinsecus, ita ut statuat ea sensuum & experientie ope esse in mentem ingressa. Quod cum ita sit, alii, arbitrati nos omnem cognitionem experientie ope obtinere, in eam transiverunt sententiam, ut axiomata etiam eadem via nata esse existimaverint. Alii autem, quando oculo intento inspexerunt axiomatum necessitatem & absolutam universalitatem, putaverunt ea fuisse in mente a priori, quoniam sit impossibile, ea experientie ope obtineri. Utriusque autem generis Philosophos a vero aberrasse, ostendere conabor.

§. III.

Experientiæ ope, h. e. a posteriori, non potest Axioma quoddam ortum habere ob sequentia momenta:

I. Ob Experientiæ Particularitatem. Nam experientia nobis tantum tradit hanc vel illam rem, hoc vel illud rei attributum, aliud singulare post aliud; utique nihil absolute universale & necessarium.

II. Propter Experientiæ Occasionalitatem. Nam unus hominum aliud experitur, aliud alter; alius multum, alius parum. Omnia itaque quæ ab experientia pendent, sunt occasionalia; nihil absolute necessarium, nec universale.

III. Ob Inductionis pretium mere analogicum. Totum enim id genus Judiciorum universalium, quod per inductionem ex singularibus provenit, mentis conscientia, extra limites experientiæ sese non nisi per analogiam extendere, agnoscit, d)

d). Si per Inductionem, ex singularibus judiciis experientiæ, deducere conaris axiomata, facile percipies ea, non tantum nequaquam posse ad plenam certitudinem asurgere, verum etiam potius esse incertissima judiciorum ad leges rationis formatorum, & ob eam rem pro fundamentis veritatum nequaquam esse habenda. Quorum assertorum exemplum videatur in Lexico Encyclopædico scientiarum & artium Lutetiae Parisiorum edito, voce *Axiome*, (auctore Abbate Meuron, quem, in Præfatione ejusdem libri, nomine solidi & perspicacissimi Metaphysici ornat celeberrimus *d'Alembert*).

IV. Ob ipsam Experientiæ naturam, quæ per se semper talis est, ut tantum doceat quales res sint, non vero eas aliter se habere non posse, h. e. docet tantum res esse, non necessario esse, rem hoc vel illo modo se habere, non autem non posse aliter se habere.

Hæc momenta forsitan sufficiunt ad illos refutandos, qui, ideas & notiones insitas rejicientes, volunt fontem omnis cognitionis, etiam axiomatum, in experientiæ campo quærere.

§. IV.

Ut vero ostia, quibus in errorem circa hanc rem ruere possunt homines diligentius occludantur, non est sententia eorum prætermittenda, qui adstruere forsitan velint, axiomata nobis, traditione, educationis ope inculcari & ob veritatis speciem a tradentibus proposita, a nobis pro veris & omnino indubitatis accepta esse. Afferre scilicet possunt suæ sententiæ firmandæ causa, homines semper pro veris & quali a tripode dictis habuisse omnia, quæ parentes plena cum confidentia illis tradiderint; quorum exemplum appareat in omnium nationum religione: & cum homines res quoque absurdissimas pro gravissimis veritatibus educationis ope atque respectu religionis teneant, quanto plus fidei ponant in his (axiomatibus), quæ non modo non sint absurda, verum etiam multo magis ab omni experientia probentur & firmentur? Quos autem ut infringam, sequentia asseram:

I. *Axiomata non modo non nituntur fide historica, verum hæc e contrario per axiomata æstimatur & dijudicatur, atque Axiomatum ope fit, ut multi homines a traditione parentum & institutis majorum recedant, inque aliam, valde ab iis diversam sententiam, religionem &c. trans-eant.*

II. *Involvunt quoque Axiomata necessitatem absolutam & pretium habent universalissimum, quæ necessitas & universalitas nituntur non fide, neque alicujus personæ testimonio, sed ipsorum evidentia & ipsa eorum perspecta necessitate,*

III. Nun-

III. *Nunquam fuerunt neque alia, neque sibi invicem contraria: & homines omnibus temporibus de eorum in judicando & ratiocinando effectu sic fuerunt persuasi, ut, qui dederunt systemata religionis gentibus, ne, examinando & principiis rationis adhibendis, salutatem suarum doctrinarum homines cernerent, & eas despicerent, usum etiam rationis legibus suis subicere conati sint.*

IV. *Et quamvis homines, rationis usus expertes, axiomatibus usi esse non videantur; certum tamen est, quemque rationis participem eadem, quamquam non expresse, tamen tacite & in mente & usu agnovisse, iisdemque usum esse.*

Ob quæ momenta gravissima, quisque hanc hypothesein damnet, & una nobiscum in aliis cognitionis humanæ plagis quærat fontem judiciorum absolute universalium & necessariorum.

§. V.

Experientiæ campo relicto, ad internas mentis regiones attentionem advertere nos oportet. Ubi vero statim occurrunt nobis duæ in errorem ducentes viæ, vestigiis multorum valde tritæ. Quarum tamen alteram post tempora Platonis & Academicorum pauci ingressi sunt Philosophi; altera autem adhuc est plena turba viatorum.

Si quis sit, qui judicet axiomata sic esse *a priori*, ut in mente ante omnem experientiam existant talia, qualia in homine adulto inveniuntur; eum in animo suo perpendere hæc oportet momenta.

I. *Idea*, ex quibus constant axiomata, omnes sunt experiendo & abstrahendo acquisitæ. Quod erit, puto, indubium cuique acutiori oculo naturam cognitionis adspicienti.

enti. Unde sequitur, si etiam sunt a priori derivanda, eadem tamen ante omnem experientiam utique haud potuisse in mente exsistere.

- II. Evidens & perspectum cuique sano debet esse, non cognitionem, sed facultatem cognitionis acquirendæ, nihil nisi vires hoc vel illud accipiendi, acquirendi, faciendi, esse homini innatas. Quapropter non axiomata sed tantum facultas eorum formandorum aut inveniendorum in mente a priori quærenda est.

§. VI.

Sed cum de facultate axiomatum formandorum quæstio movetur, a quibusdam Philosophis creditum est, eam facultatem esse a priori sic ordinatam, comparatam & dispositam, ut quasi per internas formas, subiecto cognitionis a priori datas, determinet & præstabiliat axiomatum naturam, numerum & qualitates. Qui Philosophi sequentia perpendere debent.

- I. Si axiomata a formis præstabilitis, infitis, & propterea etiam mere subjectivis, non necessariis, pendent; pretio etiam mere subjectivo, & vi cogitationes secundum legem, non ad verum inveniendum dirigente gaudeant, necesse est. Nam si hæ formæ essent a priori spiritibus datæ, possent etiam esse aliæ aliorum spirituum, adeoque possent aliis & sibi invicem contrariis axiomatibus alii uti. Quapropter in illis nihil esset necessario veri & naturæ rerum respondentis. Rationi itaque omne in indaganda rerum atque veritatum natura denegaretur: certum esset omnino nihil præter existentiam nostrarum incertarum cogitationum; & Scepticismus suum ad cælum attolleret caput.

II. Formæ, aut dispositiones mere subjectivæ, de quibus nunc agitur, ullo modo demonstrari non possunt nec inveniri. Nam 1:o Conscientia nihil de earum existentia docet, sed contra testatur rem multo aliter se habere, quod mox exponam: 2:o Ubi ad illarum formarum existentiam conclusio fieret, ea conclusio, ut quæcunque alia, penderet a demonstratione nixa illis principiis, quorum vaga, incerta & non nisi subjectiva natura invenienda esset. Præterea nemo sufficienter potest ostendere eas tantum huic vel illi enti spirituali esse datas; sed æque bene possunt esse spiritui necessariæ, ac propterea quoque utique veræ & pretio objectivo gaudentes.

III. tio loco afferenda est mihi causa, cur eorum sententia; qui, per formas vel proprietates cuique enti spirituali a priori separatim concessas & insitas, axiomata habere suam vim a priori adstruere volunt, a vera rei natura valde abhorreat. Quæ causa omnium est gravissima, & ad evitandos errores aptissima, quamprimum pro vera agnoscitur. Nam illa sita est in demonstratione, quam afferre mihi incumbit, quaque ostendere conabor, axiomata omnino aliunde originem ducere, quam crediderunt hi Philosophi.

Errarunt in hac re Philosophi quod opposuerunt τὸ a priori τῶ a posteriori, & tertium penitus excluderunt.

§. VII.

Si vero tandem quæritur, qua via fons Judiciorum absolute universalium & necessariorum sit investigandus; respondeo, nos illum fontem certe invenire tantum posse inquirendo in facultates animi essentielles & possibilitatem cognitionis

constituentes, atque inde principia illa sæpius laudata deducendo. Quod asserere audeo his adductis momentis:

I. Quæstioni, an axiomata sint in mente a priori, præmitti debet illa: *Quid est in mente a priori?* Nam ut aliquid perspicui & certi in doctrina de axiomatum origine & natura habeamus; debemus ascendere usque ad ultimum omnis cognitionis principium, mentis scilicet attributa essentialia, sine quibus cognitio omnis omnino est impossibilis, h. e. ad ipsam considerandam cognitionis facultatem. Qua explorata, per gradus, sine saltu & præcipitantia descendere oportet, usque dum perveniamus ad locum, ubi Axiomata sive principia (judicia universalis & necessaria) quasi e fonte suo scaturiunt. Qua vero in re expendendum est, utrum tantum axiomatum necessitas & universalitas, an ipsa judicia ibi oriuntur.

II. Omnia, quæ de principiis cognitionis & cogitationis constituere possumus, non possunt a demonstratione ordinaria & vulgari pendere, sed ab indicio & testimonio conscientie nostræ. Quapropter accurate exponenda sunt ea, quæ de interna mentis natura dicitur conscientia, si modo dijudicare posse avemus, unde axiomata ducenda sint.

III. Quibus explanatis, facile, (nisi fallor) inveniuntur axiomatum fons, natura, vis & pretium; quod sequentibus paragraphis ostendere conabor.

§. VIII.

Cognitio, cujusunque sit generis & naturæ, non potest existere, nec locum habere, sine facultate sibi consciendi præsentium idearum præsentiam & qualitatem e; quia cognitio nunquam potest esse in re cognita, neque in se ipsa, sed tantum

tum in subjecto, quod rem cognoscit. Hoc vero omnino nullam cognitionem habet, si non sibi suarum idearum (rerum scilicet formarum in mente, seu potius in conspectu mentis existentium) conscium est: h. e. si non mente concipit se id scire quod scit. Quare certum est, neminem posse nec concedere, nec negare vel ideam, vel cogitationem vel tandem cognitionem existere, (nam ipsa vel concessio vel negatio etiam prodit cogitationem) nisi simul concedat conscientiam existentiam & veritatem; h. e. quisque concedere debet, omne ens cognitione quadam gaudens conscire, conscire ea quæ percipit & scire quod scit, h. e. sentire quod sentit.

- e) Non est hoc loco quæstio de natura hujus qualitatis, an eadem sit omnibus entibus spiritualibus, an cuique diversa; nec est sermo de modo, quo respondeant ideæ rebus ipsis, quas representant; sed statuere tantum audeo, qualescunque ideas quodlibet ens habeat, talium h. e. ejusmodi qualitatum gaudens idearum sibi conscium est, & hoc puto quemque facile largiri mihi.

Hinc sequitur, nullam rerum impressionem, representationem, notionem, imaginem, vel si aliud nomen magis placeat, ideam, formam impressam, speciem & s. p. cujuscunque generis sit, ad cognitionem pertinere & adnumerari posse, vel mente teneri, antequam sibi ejus conscia sit mens.

Conscii vero etiam sumus, quod ideas perceptas, non eodem, quo percipiuntur, tempore amittimus, sed eas intra mentem retinere, in conspectum mentis, occasione data, revocare, ad eas attendere, eas mutare, dividere, componere, inter se comparare, quid in quaque sit videre, valemus. Immo, sine cogitatione, cognitio non potest existere; cogitatio autem omnis nititur libera tractatione f) idearum & notionum in mente jam existentium. Quapropter, tum ex existentia cognitionis & cogitationis necessario sequitur, tum in mente,

conscientia indice & teste immediate percipitur, vis libere tractandi *f)* ea, quæ intra orbem mentis sunt — ideas & notiones.

- f)* Hoc loco non possum negare diversos spiritus, pro diversitate idearum (respectu originis, argumenti, ordinis &c.), felicitatis, intentionum, occasionis & s. p. diverso ordine & modo suas ideas tractare valere; non enim est quæstio de ordine & modo ideas tractandi, sed tantum de existentia tractationis. Asserere tantum volo omnes spiritus *tractare* ideas suas, & *libere* tractare eas, h. e. in se habent principium agendi, & adiones eorum determinantur non nisi ipsorum voluntate, sic ut possint ideis adherere, ad eas attendere, eas e conspectu mentis remittere, quatenus sint intra orbem conscientiæ, & quatenus sint, respectu felicitatis & intentionum aut occasionis, illis (spiritibus) majoris aut minoris momenti.

Hoc vero loco superfedentes quærere de via, qua idee in animum ingrediuntur, quamque experientiæ nomine notamus, invenimus in mente, ad existentiam cognitionis necessarias, & a conscientia luculenter, distincte & evidenter indicatas duas inesse facultates, *facultatem* nempe *sibi* præsentium idearum præsentiam & qualitatem *consciendi*, & *facultatem eas*, quatenus in mente insunt, *libere tractandi*. Quæ duæ facultates igitur sunt cuique enti cognoscenti essentialiter, & præter has ulla facultas ad existentiam cognitionis essentialiter pertinens, nec invenitur, nec est. *g)*

- g)* Neque potest quisque, neque nos volumus hic statuere entia spiritualia pluribus facultatibus & viribus instructa esse non posse, saltem de ea re alio loco est disferendum; dicere tantum audemus plures facultates quam has duas non esse ad existentiam cognitionis essentialiter necessarias, h. e. quodlibet ens his facultatibus instructum potest frui cognitione, sine his autem cognitio locum nullo modo habere potest.

Cum Idea quaelibet in conspectu mentis adest, aut apprehensione proposita, aut mentis libertate provocata, aut quocunque modo nata; Conscientia semper in unaquaque tres res essentielles agnoscit, denotat & discernit: 1:o, quod revera adest & existit in conspectu mentis; 2:do, qualis sit, quatenus scil. intra orbem mentis est; & 3:tio, an inter eam & nostram subjectivam naturam intercedat harmonia aut disharmonia. Quorum primum dat nobis omne absolute necessarium & universale, & propterea etiam judicia de quibus nunc agitur; alterum tradit materiam sive argumentum cognitionis; tertium vero est fundamentum felicitatis & moralitatis. His autem duobus misis, ad primum illustrandum & demonstrandum adgredimur.

§. IX.

Ut eo attentius animum ad originem judiciorum absolute universalium & necessariorum advertere possimus, debemus in illis separatim considerare duas partes essentielles & ad nostrum propositum pertinentes: Argumentum & Certitudinem.

Argumentum, his judiciis contentum, ex experientia evidenter desluit. Nam composita sunt hæc judicia, ut alia, ex ideis & notionibus, quas experiendo & abstrahendo consecuti sumus. E. gr. Axioma est mathematicum: Res, uni eidemque rei, vel æqualibus, æquales, inter se etiam sunt æquales. Vocabula, res, æquales &c. repræsentant ideas ex sensibilibus perceptionibus abstractas, ac enunciatio igitur, quantum ad argumentum indubie est ab experientia orta. *b)*

h) Cum his concedo argumentum axiomatum, vel potius, ut accuratius exprimam rei naturam, ideas, quibus constant axiomata ex experientia derivari debere; mihi objici & obverti

potest, quod, si ex experientia ortum habent axiomata, pendet etiam ab illius qualitate: & si hæc diversa sit diversorum spirituum ex diversis, pro organorum & subjectivæ spirituum naturæ conditionisque diversitate & ratione, apprehensionibus orta, (ut e. gr. ictericis flavum videtur, quod nobis album); videtur etiam argumentum axiomatum variari & diversum esse debere, ut aliud sit aliorum spirituum, ideoque ipsa axiomata aliis alia esse. — Observandum autem est; hanc objectionem axiomatum naturam non ferire; quia non pendet hæc natura ab idearum qualitate, sed ab earum existentia. Qualitas Idearum materiam cognitionis suppeditat; existentia earum dat axiomata, ut normas cogitandi & concludendi. Idem igitur est, respectu axiomatum, utrum sit flavus, an albus hic color; nam de qualitate hujus vel illius idæe axiomata nihil dicunt, nisi eam esse talem, qualis est; sed axiomate nisi concludimus; colorem, qualiscunque sit nobis, talem in ejusmodi occasionibus semper fore: flavum colorem, ut flavum existentem, nec esse nec posse esse album: res, uni eidemque rei similes existentes, inter se etiam esse similes, cujuscunque generis alias sit earum natura & qualitas. Cum de ideis aliquid statuimus, tantum de illis ut ideis axioma valet; cum vero de rebus ipsis, de illis tantum, quatenus subditæ sint iis conditionibus, sub quibus ponantur, valent axiomata. Longe aliud est adstruere audere, colorem, qui mihi est flavus, habere causam cur flavus sit, & omnibus in eodem statu & conditione (h. e. cæteris paribus) flavum etiam esse & fore, quam statuere eum revera existere in re, in qua cernitur, & omnibus in omni quoque casu & situ eundem esse. Potest alter spirituum aliud quasi latus aut aliam frontem rerum cernere, alter utique aliam; sed quisque de suis tantum perceptionibus judicat, non de cæterorum, & judicat tamen nixus iisdem fundamentis, quia omnibus est commune, quod idæe qualiscunque sint generis existunt, & existentiam tantum spectant axiomata. Objecta eorum, five materia circa quam versantur, possint esse valde diversa; sunt tamen objecta; & axiomata, ab objectis suis accurate distinguenda, semper sunt eadem, eodemque immutabili fundamento superstructa. Quod etiam (nisi fallor) statim videbit Lector benevolus, præsertim respectu ultimorum cognitio-

tionis principiorum, h. e. axiomatum universalissimorum, contingere, si animum attentum ad sequentia advertere illi placet.

Unde vero — & hoc est status quæstionis — habemus certitudinem, h. e. absolutam universalitatem & necessitatem, quas in axiomatibus inesse invenimus? — Sunt necessariae consequentiæ ex ipsa vi provenientes sibi consciendi. Si verbis exprimere volumus id, quod in mente a priori existens ad cognitionem applicari potest, id tantum sit hoc unum: *Quod sentimus, vel cujus conscii sumus, id revera sentimus & percipimus, & de ejus præsentia, quatenus conscientia de ea loquatur, summo jure persuasi sumus; & e contrario: Quod non sentimus, id revera non sentimus, & de ejus absentia per conscientiam indubie persuademur.* Volumus scilicet ita exprimere non iudicium quoddam in mente a priori insitum, sed sensum & actum conscientiæ, qui ad omnes mentis operationes adest, quemque nemo (ut arbitror) potest negare revera esse necessarium cuique enti, quod cognitione gaudere possit.

Hic actus, qui in ipsa conscientia præsentiarum idearum, ut materiæ cogitationis & cognitionis, consistit, omnium axiomatum & principiorum (secundum præteritum categoricum) fons & mater est fecundissima.

Nam, cum ideam in mente sentio præsentem, h. e. cum ejus sentio actualem existentiam, non possum negare existentiam, quam ita immediate sentio. Hic sensus, qui non est nisi conscientia effectivæ præsentiarum, & in mentis conspectu actualis existentiarum præsentiarum idearum, cujuscunque sint generis, verbis expressus, primum dat omnium principiorum, ultimum axioma & iudicium universalissimum: *Quod est, est revera, h. e. aliquid non potest simul esse & non esse.*

Rem.

Rem reipſa ſe ita habere cuique facile conſtabit, ſi ſe-
cum reputare velit, quid in mente ſua adſit, cum in aliqua
concluſione hoc nitatur principio.

Eodem modo, ubi clare ſentimus nihil eſſe, ibi aliquid
ſentire non poſſumus; & propterea, quia nihil eſt nihil, non
poſſumus credere aliquid ibi eſſe. Qui ſenſus non-exiſtenti-
æ oppoſitæ exiſtentiæ, aut conſcientiæ indubium testimoni-
um de abſentia omnis realitatis, fundamentum eſt principii
cauſalitatſis, hac ſcil. ratione.

Cum mihi in mente repræſento rem, quæ ex nihilo & ab
nihilò proveniat, immediate pono ante ideam rei, ideam ni-
hili. 2) Et cum tunc, conſcientia diſtincte & evidentè de ab-
ſentia omnis realitatis loquitur, & quaſi perſpicit nihili va-
cuitatem & non-exiſtentiam, non poſſum ſimul concedere ibi
eſſe aliquid, quod poſſit realiter eſſe, neque afficere, neque
affici, neque fuiſſe, neque futurum eſſe, neque agere, neque
fieri, quia nihil, ex conſcientiæ testimoniò, eſt nihil, & non-
exiſtentia non gaudet ulla facultate aut vi; qui ſenſus, ſeu con-
ſcientiæ immediatum testimoniò de abſentia omnis realitatis, &
præſentia nihili, verbis expreſſum, transit in hanc theſin:
*Nihil nec eſt, nec agit, nec fit aliquid: ex & ab nihilo ni-
hil fit: Quicquid fit, fit aut ex aut ab aliquo, h. e. habet
cauſam aut materialem aut efficientem: Omnia ſuam habent
cauſam ſufficientem: —* & ſic naſcitur principium cauſalitatſis.

- 2) Nihil hoc loco ſumitur tam purum, omnique realitate carens,
ut nec ſit aliquid, nec faciat, nec fiat aliquid, nec ſit ali-
cujus mutationis aut modificationis, aut realitatis aut actio-
nis, per ſe, capax. Nam cum damus, nihil frui vi aliquid
fiendi aut faciendi, non eſt amplius purum nihil, ſeu ali-
quid. Et cum de ſubſtantia rerum oritur quæſtio, omnino
impoſſibile eſt de natura ejus, qualis eſt, aut qualis fuit,
aut qualis erit, aliquid conſtituere aut aſſerere, nam extra
orbem

orbem cognitionis nostræ est, & intra eam pervenire non potest. Cum vero Theologi statuunt omnia ex nihilo facta esse, tunc etiam concedant illi nihilo unam quasi facultatem, eam scilicet adventa creatoris vi, aliquid fieri. Verba non mutant rem. Nec ego dicere volo materiam fuisse æternam, sed creatoris opera natam esse, non ex se, sed ex nihilo, gaudente facultate materiam fieri. Sed abstrahe hanc facultatem, pone purum nihil omni facultate & vi carens; si dicis aliquid inde posse provenire, contra te ipsum dicis, contra conscientiæ testimonium agis.

Cætera Axiomata eadem ratione proveniunt e conscientiæ iudicio & sensu, aut immediate, aut mediate ex aliis deducendo. Ut autem Lectori clarior sit res, exempli gratia asserere volo hoc vel illud axioma simul cum ratione suæ derivationis.

Res uni eidemque rei æquales, inter se sunt æquales, axioma est mathematicum, in quo propositæ sunt tres res, *A*, *B*, *C*. Quarum *A*, quoniam æqualis est $\tau\eta$ *B*, eandem habet magnitudinem ac *B*: & quoniam *C* æqualis etiam est $\tau\eta$ *B*, conscientia immediate percipit eandem in omnibus magnitudinem; quare testatur $\tau\eta$ *A* etiam & $\tau\eta$ *C* inter se esse æquales, non ex regula quadam, sed quoniam immediate percipit eandem magnitudinem esse in utraque.

Totum majus est parte sua. In hoc axioma etiam obveniunt tria, totum *A*, pars *B*, & summa cæterarum partium = *x*. Quoniam in *B* + *x* non est plus vel minus quam in *A*, ex natura divisionis, quæ nec minuit, nec auget, sed tantum dividit; Conscientia, perspicuens *B* esse minus *A*, quoniam *x* etiam est aliquid, immediate testatur *A* esse majus *B*, h. e. *totum esse majus parte sua*.

Affirmare etiam possemus, hæc principia suam veritatem ex principio contradictionis derivare, idque recte. Nam cum

conscientia percipiat partem esse minorem toto, non potest simul concedere eam aliter se habere, h. e. ex principio contradictionis sequitur, totum etiam esse majus parte sua. Videt enim quisque illum sensum mentis adesse in his conscientiae testimoniis, quem diximus esse fundamentum principii contradictionis.

Eodem modo, atque ex eodem fonte, profluunt cætera Axiomata. Quod facile demonstratu esset, si locus non videret in re amplius explananda morari. Puto tamen quemque mihi concedere, aliam præcipuam originem non esse quærendam cæterorum axiomatum, cum videat hæc maxime universalis & necessaria, atque quasi fundamentalia consideranda immediate proficisci a facultatibus mentis essentialibus, ab ipsa scilicet conscientia. Addo, quodcunque Judicium, cujus veritas non immediate pendet ex conscientiae perceptione & indico, h. e. in quo non est veritas intuitiva, nomine axiomatis utique esse indignum.

§. X.

Hujusmodi judicia, (quæ scilicet immediate conscientia nuntantur) sunt necessario universalis, quoniam semper in conscientia adsunt, & neque ulla idea, neque ulla cogitatio potest esse in mente, ut scilicet menti obversans & ab ea possessa, nisi simul mens earum existentiae aut non-existentiae sibi sit conscia, ac igitur, hæc judicia semper in promptu sunt & ad omnem partem cognitionis æque bene applicari & referri possunt — itaque sunt maxime, & e rei ipsius natura *Universalis*. Absolute vero *Necessaria* sunt, quoniam omnis cognitio subdita est illi legi, ut non possit locum habere, nisi ens cognoscens sibi illius sit conscius, i. e. nisi ideæ, ex quibus constat cognitio, ut in conspectu mentis existentes aut non-exi-

existentes, sentiantur. Quapropter omnia judicia universaliter & absolute in cognitione sunt necessaria, quæ ex conscientia immediate proficiuntur, & eo, tanquam unico suo fundamento nituntur.

§. XI.

Postquam ita ostendimus, unde, & viam qua in cognitionem intrent axiomata simul cum sua universalitate & necessitate; nostrum est quasdam de eorum natura observationes apponere, ut magis sint cuique perfecta & cogita.

Ex dictis autem quisque facile potest videre, Axiomata, respectu sui fundamenti & internæ suæ naturæ, non esse regulas aut occasionem eis utendi pro certis constitutas, & cogitationem dirigentes, sed conscientie apprehensiones, terminis expressas, quæ immediate adsunt in quaque occasione ubi tali utamur principio.

Quam ob causam axiomata in quotidiano & vulgari rationis usu, vulgo non observantur; adsunt nempe tantum ut apprehensiones, non ut regulæ.

Ac tantummodo eum in finem nonnunquam in quotidiano rationis usu & in scientiis, exprimuntur, ut aliis aliquid eo certius persuadeamus, cum ad ipsorum conscientie immediatum testimonium appellamus.

§. XII.

Sed quæstio accuratiore examine digna, e dictis & e postulatis rationis oritur enodanda, de pretio & veritate objectiva, quæ sit in axiomatibus vel principiis rationis. Scimus quidem ejusmodi judicia, a conscientia (ut fundamento omnis

cognitionis) immediate effecta & approbata, habere vim cogitationis dirigendæ plenam, h. e. veritatem subjectivam possidere & pretio subjectivo gaudere. Quapropter quoque omnia, quæ his nituntur principiis, nobis non possunt non videri vera & certa, etiam cum non quadrant cum rebus, quibus respondere debeant. Sed Axiomata non solum subjectivo pretio, verum etiam absolutissimo objectivo gaudere, ostendere conabor.

Sine conscientia potest quodlibet ens neque gaudere ideis aut repræsentationibus aut cognitione quadam, neque cogitare, neque sentire, neque recordari, neque ulla vita spirituali frui; & cum ex illa conscientia immediate & necessario profiscantur axiomata, inest in illis vis veritatem in conclusionibus ponendi & dijudicandi absolutissima:

I. Quoniam omnibus entibus spiritualibus necessaria sunt, & necessario sunt eadem *k*), (conscientia enim omnibus est necessaria & eadem); non possunt igitur axiomata esse casu quodam orta, nec ut aliquid accidens ad spiritum pertinere, eaque ratione vim tantum subjectivam tenere. Sed ut necessariae, ex ipsa spiritualis vitæ possibilitate consequentiæ, revera non possunt non esse in omni re, (quatenus intra pomeria cognitionis cujusque spiritus est), veritatis criteria.

k) Hoc loco, ubi asserere audeamus axiomata esse omnibus spiritibus eadem, sermo tantum est de ultimis axiomatibus, primis principiis, quæ scilicet immediate oriuntur e conscientia existentiae & non-existentiae idearum; (cujus generis (ut antea demonstratum est) sunt principia contradictionis & causalitatis, quibus etiam alia quædam addi possunt. Si vero est quæstio de cæteris axiomatibus, quæ ad unam aut aliam tantum partem cognitionis possibilis pertineant, idem de iis prædicari non plane potest. Nam quamquam eorum certitudo immediate pendet e conscientia; eorum tamen existentia

pen-

pendet ex existentia idearum, ita scilicet ut, si quis spirituum caret idea extensionis, careat etiam omnibus axiomatibus tantum geometricis, quod nempe attinet ad formam eorum, non vero ad fundamentum. Sed ut hæc magis perspecta sint lectori, sequentes observationes afferam.

1. Omnia Axiomata, (sive iudicia quæ evadunt axiomata), cujuscunque sint generis, eodem nituntur fundamento, nimirum conscientia.
2. Sunt etiam respectu suæ internæ naturæ eadem, nam non sunt nisi immediatæ conscientiæ apprehensiones.
3. Omnia eodem modo proveniant necesse est; ideoque sunt omnibus spiritibus absolute eadem; quamquam alii his uti possunt, illis alii. Nam quisque illis tantum utitur axiomatibus, quæ ideas, quarum particeps est, spectant; cætera vero omnia nondum animadversa jacent in mente, usque dum occurrit occasio illis utendi, cum statim immediate expergiscuntur, & quasi e fonte suo proveniunt. Quare solum tamdiu diversis diversi spiritus utuntur axiomatibus, quamdiu diversarum rerum cognitionem teneant. Sed in eodem casu, h. e. quando easdem ideas in conspectu mentis habeant præsentem, iisdem prorsus axiomatibus necessario utuntur.
4. Nam quandoquidem axiomata non sunt, nisi ut rivuli ex eodem fonte, ipsa scilicet conscientia, profluentes, considerata, non possunt aliqua ratione esse sibi invicem contraria sed absolutissime consentanea; minime vero potest aliquis adhibere axiomata contraria illis, quibus alii in eadem occasione utantur.
5. Omnia igitur omnium spirituum, qui existentia non modo fruuntur, sed etiam frui possunt, axiomata (&

omnes necessario utuntur axiomatibus, quia sine conscientia, cognitio locum non invenit), non sunt nisi partes, ex quibus constat systema perfectissimum omnium veritatum universalium & necessariarum, quod universum adest in ratione absolutissima, in mente quam perfectissimi Spiritus.

6. Sed ex partibus, quas continet hoc systema, possunt alii Spirituum aliis uti, quod pendet e natura rerum obvenientium; nam in re obveniente, cujuscunque sit generis, conscientia exercet vim suam. Ideoque omnia axiomata, quæ sunt absolute universalialia & necessaria, h. e. quæ æque bene possunt ad omnem cognitionis partem applicari, quia e conscientia existentis & non-existentis immediate proficiscuntur, h. e. quæ nomine ultimorum principiorum cognitionis, (de quibus in hoc opusculo inprimis sermo est) digna sunt, & sunt quasi fundamenta omnium aliorum judiciorum universalium; cujusmodi sunt principia contradictionis, causalitatis, similitudinum, identitatis, disjunctionis & s. p. hæc omnia necessario sunt omnibus absolute eadem.

7. Ex dictis igitur patet, quemque spirituum de una eademque re, quatenus sit intra orbem cognitionis, iisdem principiis usum, eodem modo necessario judicare, & conclusiones inde accurate & diligenter derivatas non posse non gaudere absolutissima veritate; ut, si ex certis datis exacte, (h. e. secundum leges rationis) concluditur ad aliquid, certi esse possumus, conclusionem accuratissime respondere rebus ipsis.

8. Præterea monendum puto, axiomatum omnium esse proprium, esse principia non intellectus, sed rationis,

non de datis, ut ipsa materia cognitionis, judicandi, sed ex datis conclusiones faciendi. E. gr. data in mente idea, intellectus est perspicere quid in ea sit; rationis autem est inde concludere ad existentiam & naturam objecti, & ad alia quæ inde derivari possunt. In quibus operationibus axiomatibus utitur ratio, ut veritatibus universalibus & necessariis, sub quibus casus singulares subsuntantur.

II. In numero entium spiritualium inveniri etiam potest ens cognitione perfectissima præditum, ut Deum esse affirmamus. Cum autem certum habemus, principia rationis, ut necessarias e possibilitate cujusvis cognitionis consequentias esse omnibus entibus cogitantibus & cognitione gaudentibus, eadem, consentanea, nequaquam sibi invicem contraria; pro vero etiam habere debemus, nos homines, ac omnia animalia, (quanta cognitio nobis illisque sit tribuenda) eadem ac Deum tenere axiomata, & propterea ea absolutissime in omni quoque casu esse vera & objectivo pretio perfectissimo gaudentia.

III. Axiomatum (ultimorum imprimis) demonstrare falsitatem maxime esset absurdum; quoniam eorum tantum ope demonstratio locum habere potest, & eorum principio, ipsa scilicet sibi consciendi facultate, omnis cognitionis existentia nititur, tanquam unico suo fundamento.

Nomen itaque principiorum ac veritatum necessariorum & universalium, promerentur Axiomata, & sunt in Scientiis nec non in omnibus partibus cognitionis nostræ, aliorumque
en-

entium spiritualium, non tantum *regulativa*, sed revera *constitutiva*.

§. XIII.

Rationibus igitur allatis fretus, adstruere audeo, contra Empiristas, axiomata non tantum non esse, ut per inductionem ex sensualibus formata, incertissimam cognitionis nostræ partem (ut statuerunt eorum crassiores), sed e contrario, absolutissima gaudere universalitate & necessitate; contra Criticos, ea vim objectivam veritatem dijudicandi habere; contraque omnes, qui eorum pretium imminuere conentur, ea supra omnem dubitationem esse, ut conditiones, sub quibus cognitio est possibilis.

